

турознание и изкуствознание. Тя е написана под силно влияние на Хегел (дори езиково и терминологично) от още ненавършил тридесет години автор. Но и тук младият учен показва блестящите си качества на диалектик-материалист, който търси спецификата на художествеността в съпротива срещу формалистичните и грубо социологичните методи. И тук, както във всички негови работи спецификата (а под специфика се разбира онази идея за творец, която не можеш да повториш за друг творец, онази идея за жанр, която е невалидна за друг жанр, и т. н.) се търси по път свой, единичен и, общо взето, трудно повторим.

Енчо Мутафов

„ЕВРОПЕЙСКИЙ РОМАНТИЗМ“,
сборник М., „Наука“, 1974, 512 с.

Нашата научна литературна критика пропусна да вземе отношение към един труд, който с отделни свои особености засяга методологически обсъжданите сега въпроси на многотомната история на българската литература. Касае се за книгата „Европейский романтизм“. Този труд излезе наскоро след Седмия международен конгрес на славистите във Варшава, на който много от общите и частните въпроси на романтизма в славянските литератури (и не само в тях) бяха оживено разисквани. Проведената изследователска работа преди славистичния форум, както и творческите разговори на специалисти по време на конгреса оставиха двойствено впечатление. От една страна — убеждението, че в интерпретацията на проблема за романтизма започва да преобладава известното, че нейното актуализиране в светлината на сега използваните методологически принципи издава белезите на изчерпването ѝ. От друга страна, изразеното тогава песимистично настроение относно възможностите да се изясни проблемът, чиито неизвестни се очертаваха като неразгадаеми. С това отчасти се обяснява и обстоятелството, че интересът на литературната наука към тази нейна вечна проблематика, предизвикала през последните две десетилетия оживени дискусии, смели решения и взаимно изключващи се хипотези, никак си заглъхна.

Споменатото издание се появи тъкмо в такъв „кулминационен“ или „кризисен“ момент сякаш с цел да задържи и дори да повиши интереса към романтизма. В него се съдържат нови решения на поставяни преди въпроси и се разкриват важни аспекти

на самия проблем; прецизира се класическата характеристика на романтизма и се подчертава значението на сравнително-типологическото изследване на отличаващите го художествени образци и тенденции.

Едно от указанията за това е тематичният профил на поместените в сборника проучвания. Те засягат широк кръг от методологически, историко-сравнителни, типологически, жанрови, стилово-композиционни и други въпроси. И. Г. Неупокоева е озаглавила своята студия „Общи черти на европейския романтизъм и своеобразието на неговите национални пътища“, а И. Шерер — „Романтизъм. Предистория и периодизация“; А. Елистратова участва със статията „Отношението на романтизма към класическото литературно наследство“ и „Епистолярната проза на романтиците“, а Е. Саприкина с „Някои особености на романтичната теория на драмата“; Л. Галди разглежда „Стилистични особености на романтичната поезия в романските страни“, а неговият сънародник К. Хорват — „Романтичките възгледи за природата“; Е. Пульхритудова поставя въпроса „За жанровата диференциация на романтичната поезия от 30-те години на XIX в.“, а Л. Сиклаи насочва вниманието към „Традиции на „популярната поезия“ в романтизма на редица литератури на Централна Европа“. Статията на К. Пигарев „Романтичната поезия в нейното съотношение с изобразителното изкуство“ и на И. Белза „Литературата на романтизма и музиката“ анализират съответните явления от две основни и тясно свързани с литературата сфери на художествената култура.

Както личи, тематично нито една от студията в сборника не е ограничена с анализ на явления и тенденции, типични за отделни национални литератури. Всичките са насочени към общи и специфични черти на романтичната формация в европейските литератури или предимно в такива зони на европейския континент, които са обособени не само географски, но също исторически и духовно. Известно изключение представлява единствено статията на М. Сенци „Въображението и верността на природата. Литературната критика на Колридж“. Но и тя е изградена върху широка сравнителна основа и се преплита с твърде актуални днес публикации на световната компаративистика. Именно тази широта обединява отделните автори и предопределя основната задача на сборника — да се утвърди едно по-широко схващане за европейския романтизъм като течение, което характеризира цялостно литературната епоха от края на XVIII до 70-те години на XIX в.

Тъй като статията са изградени върху сравнителна основа, ще напомним първо за две концепционни линии на марксистиче-

ското сравнително литературознание, които имат принципно значение и в известна степен поясняват сполуките на сборника. По-рано, когато то още не бе изявило своята нова методологическа основа, много от сравнителните проучвания бяха едностранни и не предизвикваха по-широк интерес, оставаха като постижение само за себе си. Напоследък се забелязва друга тенденция: сравнително-историческите и типологическите изследвания се предприемат все повече с оглед на успоредното разглеждане на две главни и взаимно свързани задачи — сравнителната панорама на общия литературен процес и обогатената интерпретация на историята на отделните национални литератури. Оттук и нарастващото им въздействие върху модела на националните литературни истории. Създадени преди в съответствие със старата компаративистика, сега националните литературни истории и изобщо историографските проучвания се концептират все повече в единство с постиженията и методологическите начала на съвременното сравнително литературознание. Измененията в тази насока са твърде съществени и те следва да бъдат специално изяснени. Главното за нас в случая е, че разглежданият труд е в духа на споменатата нова тенденция и много от обобщенията му засягат едновременно комплексното разглеждане на европейския романтизъм и оценката на неговата роля в отделните национални литератури.

Същността на втората концепционална линия обхваща „географските граници“ на разглежданите явления. За старата компаративистика и най-вече за компаративистиката от периода между двете световни войни е типично затвореното регионално изследване на литературите и отжествяването на световния литературен процес с големите литератури. Всички основни проучвания от втората половина на миналия век за южнославянските литератури например имат такъв характер. В тях те се изясняват в по-широките регионални рамки на Балканите, но анализът и оценката на явленията надхвърля тези рамки главно в случаите, когато се доказва или коментира изпитаното отвън влияние. Системното сравнително разглеждане на всички световни литератури върху основата на характеризиращите ги художествени и други тенденции е главна отличителна черта на съвременното общо и сравнително литературознание. Оттук и измененото съдържание на понятията „литературна зона“, „литературен регион“ и пр. Сравнителните проучвания натрупаха между другото огромна информация за органичната връзка на т. нар. „малки литератури“ с единния литературен процес и по такъв начин показаха предимството на новата концепция за сравнителна история на световната литература или само на

главните ѝ художествени направления.

Споменатите концепционални линии са застъпени в основните части на сборника. И. Г. Неупокоева например ги вплита и доосмисля в своите твърде интересни становища относно общоевропейския литературен контекст и задачите на неговото изучаване, „географията“ на европейския романтизъм и зоните на различните типове романтични формации, хронологията на европейския романтизъм и някои от въпросите на неговата обща типологическа панорама, ролята на генетическите връзки за ограничената или повече интензивната му изява. Рационалното в схващанията на съветската авторка, чието име е свързано така плодотворно с началния етап от целенасоченото методологическо обогатяване на съвременното марксистическо сравнително литературознание и с типологическото изследване на романтизма, определя интерпретацията ѝ на тези въпроси. Според нея проблемът за романтизма обхваща много сфери на литературното развитие. Изживяването на Просвещението и разцветът на реализма към средата на миналия век не са основание за стесненото разглеждане на романтизма в рамките на определените му от традиционната периодизация три или четири десетилетия. Необходимо е — подчертава авторката — да се разкрие динамичната основа на неговата продължителна еволюция в общия европейски контекст с оглед на хронологическата последователност (или прекъсваемостта) на процеса, на повече характерните жанрове и отражението на типове художествени обобщения в атмосферата на дадена епоха. Същевременно И. Г. Неупокоева счита за недостатък на досегашните сравнителни проучвания обстоятелството, че те са изградени предимно върху примери от поезията и художествената проза. Една цялостна и правдива представа за многообразието на явленията обаче — посочва тя — е немислима, ако и за в бъдеще не се обхванат публицистиката, мемоарното и епистоларното наследство на романтиците, а също и философско-повествователната линия на романтичната проза.

В студията си И. Г. Неупокоева мотивира по-подробно своето становище по въпроса за зоналните измерения на художествените явления. През последните години той привлича вниманието на много специалисти. Според верните обобщения на съветската литературоведка различните зони на общия литературен процес са нещо обективно, но те в никакъв случай не трябва да се възприемат като някакви затворени звена на литературния процес. Имайки пред вид романтизма, тя пише: „Факторите, които обуславят зоналните различия на романтизма в широките предели на целия европейски район, са различни и те обикновено действуват в своята

съвкупност; при конкретна историческа ситуация едни от тях стават основни, а други — съпътстващи“ (с. 15). И в заключение: „Едновременно с това... нужно е да се има пред вид п е з а т в о р е н о с т т а на литературния процес във всяка една от зоните“ (с. 21).

Застъпеното гледище е правилно. То се формира като антитеза на други схващания, които по същество се свеждат или до абсолютизирането на литературните зони и тяхното пълно покритие с географски, исторически, административни и други определения, или пък до отричането им. В същност и такива удрени понятия като „източен класицизъм“, „европейски романтизъм“ или „европейски реализъм“ са от сферата на „регионалната“ терминология, но всеки опит за стеснената им употреба спира пред многообразието и спецификата на явленията, които те включват в себе си. Главно сега за сравнителното литературознание не е в численото включване на всички литератури, а в изясняването на художествените признаци, които отличават съответните зони или региони като относително самостоятелни подразделения на единната система. От тази гледна точка трябва да се оценят положително две важни страни на студията: приведените в нея множество данни относно хронологията, идейно-естетическата и жанровата класификация на романтизма в отделни зони с оглед на мястото им в „художествената система на европейския романтизъм“. При това съветската литературоведка не пропуска и ролята на генетическите връзки, които разглежда в отделен параграф. Естествено критическата мисъл би открила в тези насоки повод за polemични бележки.

Някои въпроси, поставени от И. Г. Неупокоева, намират известно място и в другите части на сборника, което само по себе си говори за неговата монолитност. Изпъква студията на унгарския литературовед И. Шетер. Авторът тръгва от последните изследвания за романтизма, чиято главна концепционална насока той отнася към своята тема: „Романтизъм. Предистория и периодизация“. В тази връзка посочва по-специално няколко характерни за предходните изследвания черти, а именно: в тях „ключът към загадката на романтизма се търси в литературата на XVIII в. и най-вече в движението „Буря и натиск“, преобладава парадоксалният тезис, че върху развој на романтизма през XIX в. в отделни райони повече е въздействувало движението „Буря и натиск“, отколкото самият немски романтизъм; специалистите все повече изразявали несъгласието си с въвеждането от Ван Тигем термин „предромантизъм“, намирайки за това основание в широките взаимодействия между различните течения и явления на дадена епоха.

И. Шетер споделя тези общи положения и в тяхна подкрепа изказва редица свои съображения. Той например счита, че в Централна и Източна Европа въздействието на немския романтизъм е по принцип по-слабо от влиянието на „Буря и натиск“, поради което възможното за немската литература отричане на немския романтизъм от споменатото движение тук би било противоестественно. Върху опита на тези литературни автори установява също, че генезисът на романтизма е в последния етап на класическото европейско Просвещение, с което и подкрепя възраженията срещу термина „предромантизъм“. Пряко методологическо отношение към българската литературна история има твърдението му относно паралелното изследване на романтизма и свършените му течения. Според И. Шетер в редица европейски литератури, включително и във френската, „романтизмът и реализмът се появяват не просто паралелно — тези две течения си помагат едно на друго, влияят си взаимно. В този смисъл исторически нито едно от тях не може да се счита противоположност на другото. Френският реалистичен и романтичен роман са в голяма степен взаимно свързани... Историческият романтизъм подготвя почвата за реализма... Понякога романтизмът и реализмът се появяват у един и същ писател, нещо повече — в едно и също произведение... В литературите на Централна и Източна Европа — изтъква авторът — успоредната изява на романтизма и реализма, както и явленията на тяхното взаимопроизвикване се срещат в протежение на още по-дълъг период... Всичко това потвърждава мисълта, че романтизмът трябва да се изследва не обособено, а във взаимно-отношенията му с другите направления на същата епоха“ (с. 54).

Нататък унгарският учен излага подробно своето разбиране на темата. Той проследява връзката на романтизма с Просвещението, оценява главните точки в програмата на „Буря и натиск“, характеризира художествените позиции на Хердер и особено в повествователната поезия, мотивира съображенията си относно периодизацията на европейския романтизъм, която той предлага. Според убеждението му европейският романтизъм се развива през доста дълъг период от края на XVIII до 70-те години на XIX в. (нямат се пред вид югоизточноевропейските литератури) и 1848 г. не може да се възприема като „безспорна граница на епохата“. Постоянните и многостранните му преплитания с другите течения са обективни, което и налага периодизацията да се извършва върху основата на цялостния литературен процес.

След това отбелязва, че в своята „теория на предромантизма“ Ван Тигем ана-

лизира огромна материал, който наистина е подготвил появата на романтизма, И. Шетер подчертава: „Обаче Ван Тигем откъсва тези явления от Просвещението и ги разглежда като органическа част на романтизма, като явления на предромантическият период. Така възниква, от една страна, превратното впечатление, че Просвещението и романтизмът са сякаш исторически единни, а, от друга. . . , че откриването на древната поезия, интересът към народната поезия, сентиментализмът, култът към готиката и т. н. са чужди на Просвещението. . . Отъждествяването на литературата на Просвещението с класицизма е такова заблуждение, каквото е и отделянето от Просвещението на явления, наричани предромантизъм“ (с. 57). В подкрепа на тези свои констатации авторът говори също за стимулиращата роля на Просвещението във формирането на националното съзнание и на националните литератури и в тази връзка привежда като много показателен пример преобразованието в Шотландия.

В историята на европейския романтизъм И. Шетер разграничава три основни периода: 1790—1820, 1820—1848, втората половина на XIX в. Същевременно той набелязва главните отличителни белези на тези периоди и посочва литературите, в които през всеки един от тях романтичното направление претърпява по-силно развитие. Проследява още измененията, които настъпват във взаимодействията му с класицизма, сентиментализма и реализма — различни през различните етапи и в отделните литератури, но показателни за неговото многообразие.

Спрях се по-подробно само на първите две студии в сборника неслучайно. Те са посветени изцяло на общи методологически въпроси на романтизма и неговото сравнително изучаване, поради което представляват несъмнен интерес и за българското литературознание. Ще бъде обаче погрешно да се смята, че такова значение имат единствено те. Същото следва да се каже и за останалите приноси, критическата оценка на които предполага познания и за научното състояние на много конкретни въпроси. Не мога обаче да не подчертая, че дори прочитането на всяко едно от тези изследвания потвърждава творчески подход на авторите им към общата типологическа характеристика на европейския романтизъм и обогатената интерпретация на неговата изява в отделните литератури.

С важни свои особености те предизвикват и по-специален интерес. Студията на А. Елистратова например с това, че поставя една неизследвана в сравнителен план тема, която засяга и литератури като българската, в развивания път на която романтизмът има твърде съвсезобразна изява. Студията буди интерес в няколко посоки и

най-вече с установените от авторката две тенденции: историзмът и „дълбоко личното, лирически проникновеното отношение към великите художници на миналото“ (с. 92), към Рим и древна Гърция. Тях авторката открива в многобройни произведения на руската и западноевропейските литератури, произведения с единна тематика (класическото наследство) и различни художествени обобщения, показателни за светогледа на романтиците. Богатата аргументация, тънките наблюдения и широките обобщения в студията на Т. Сиклаи не могат да не привлекат погледа на всеки специалист. Някои от изводите на А. Саприкина относно типологическите аналогии в италианската и в руската литература косвено насочват вниманието към сродни явления на българската литература през XIX в. Трудно може да се представи в няколко думи снова разнообразието от анализи и обобщения, с което се отличава голямата студия на Л. Галди — един от най-вещите специалисти на нашето време по проблемите на поетичния стил и на сравнителното изучаване на стилистиката на романтичната поезия в романските страни. Студията на унгарския автор представява синтез на дългогодишните му проучвания в тази област. В нея са разглеждани подробно три въпроса: изразителност на синтактичните структури, стилистика на лексическия характер, музикалност на стиха. Последните две статии, написани от К. Пигарев и И. Белза, изясняват важен аспект на комплексното разглеждане на романтизма — връзката му с изобразителното изкуство и музиката. В този именно смисъл те са неделима част от общата концепция на европейския романтизъм.

Както бе посочено, на съвременния етап от развитието на сравнителното литературознание придобива все по-голямо значение въпросът за правилното осветляване на диалектичната взаимовръзка между отделните национални литератури и общия литературен процес, възприеман като единна система от многообразието художествени явления, тенденции, образци. Постигнатото в тази насока е все още в своя начален стадий, макар че то утвърждава новата изследователска тенденция, получила в разглеждания сборник неравномерна изява. Въпреки правилните оценки и обобщения по редица въпроси романтизмът в югоизточноевропейските литератури е трябвало да бъде включен в сборника по-широко. Очертаната рамка на романтичното направление и методологическата постановка на проблема за неговото изясняване в контекста на цялостното литературно развитие създават важни предпоставки за изпълнението на тази задача.

Илия Конев